

Sygn. akt III CZP 80/14

UCHWAŁA

Dnia 26 listopada 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa "R. Z." sp. z o.o. w K.

przeciwko W. Z.

o zapłatę,

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 26 listopada 2014 r.,

zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny

postanowieniem z dnia 26 czerwca 2014 r.,

"Czy w przypadku uchylenia przez Sąd Najwyższy zapadłego w drugiej instancji wyroku uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji sąd drugiej instancji, któremu sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania, rozpoznawać ją może w tym samym składzie?"

podjął uchwałę:

W razie uchylenia przez Sąd Najwyższy, na skutek zażalenia przewidzianego w art. 394¹ § 1¹ k.p.c., wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania, sąd drugiej instancji może rozpoznać sprawę w tym samym składzie.

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w K. – po ponownym rozpoznaniu sprawy z powództwa „R. Z.” sp. z o.o. w K. przeciwko W. Z. o zapłatę – wyrokiem z dnia 15 grudnia 2011 r. zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 2 123 946 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 30 września 2009 r. oraz kwotę 154 417 zł z tytułu kosztów procesu. Apelację pozwanego od tego wyroku Sąd Apelacyjny oddalił wyrokiem z dnia 18 kwietnia 2012 r.

Na skutek skargi kasacyjnej pozwanego, Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 14 czerwca 2013 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 18 kwietnia 2012 r. i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Sąd Apelacyjny z kolei, po ponownym rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego z dnia 15 grudnia 2011 r., wyrokiem z dnia 4 października 2013 r. uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu.

Powódka, uznając uchylenie wyroku Sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania za bezpodstawne, na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. zaskarżyła wyrok Sądu Apelacyjnego zażaleniem. Po rozpoznaniu zażalenia Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 6 marca 2014 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 4 października 2013 r. i stwierdził, że – wbrew odmiennej ocenie tego Sądu – w sprawie nie wystąpiły określone w art. 386 § 4 k.p.c. przesłanki uzasadniające wydanie wyroku kasatoryjnego.

Przy ponownym rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji pozwanego, Sąd Apelacyjny powziął poważną wątpliwość co do składu sądu, w którym sprawa powinna być rozpoznawana, i w związku z tym przedstawił Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne przytoczone na wstępie uchwały.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Istota przedstawionego zagadnienia prawnego sprowadza się do rozstrzygnięcia kwestii, w jakim składzie sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę po uchyleniu przez Sąd Najwyższy, na skutek zażalenia przewidzianego w art. 394¹ § 1¹ k.p.c., wyroku uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania. Sąd Apelacyjny powziął wątpliwość, czy w takim wypadku może rozpoznać sprawę w tym samym składzie, czy też –

odpowiednie zastosowanie przepisów art. 398²¹, 397 § 2 i 386 § 5 w związku z art. 394¹ § 3 k.p.c. – powoduje konieczność rozpoznania jej w innym składzie.

Podjmując ten problem trzeba podkreślić, że przepisy o składzie sądu mają charakter norm ustrojowych, z których naruszeniem jest związana sankcja nieważności postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). W przepisach o postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym ustawodawca – obok instytucji wyłączenia sędziego z mocy ustawy uregulowanej w art. 48 k.p.c. – przewidział obowiązek rozpoznania sprawy „w innym składzie”. Zgodnie z art. 386 § 5 k.p.c., w razie uchylenia zaskarżonego wyroku przez sąd drugiej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, sąd pierwszej instancji rozpoznaje ją w innym składzie. Z kolei zgodnie z art. 398¹⁵ § 2 k.p.c., w razie uchylenia zaskarżonego orzeczenia na skutek skargi kasacyjnej i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie, lub innemu sądowi równorzędnemu albo – w razie uchylenia także orzeczenia sądu pierwszej instancji – sądowi temu samemu lub równorzędnemu – sąd rozpoznaje ją w innym składzie. Przez przewidziany w tych przepisach „inny skład” należy rozumieć skład, w którym nie uczestniczy żaden z sędziów biorących udział w wydaniu zaskarżonego i później uchylonego wyroku sądu pierwszej lub drugiej instancji (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 1963 r., III PO 10/63, OSNCP 1963, nr 11, poz. 239, z dnia 7 października 1986 r., III CZP 71/86, nie publ., z dnia 28 listopada 1986 r., III CZP 76/86, nie publ. i z dnia 18 października 1990 r., III CZP 59/90, OSNCP 1991, nr 5-6, poz. 58 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1963 r., III CR 86/63, OSNCP 1964, nr 11, poz. 226 i z dnia 16 stycznia 1987 r., I CR 385/86, OSNCP 1988, nr 5, poz. 66).

Zgodnie z art. 394¹ § 3 k.p.c., do postępowania przed Sądem Najwyższym toczącego się na skutek zażalenia stosuje się odpowiednio art. 394 § 2 i 3, art. 395, art. 397 § 1, art. 398⁶ § 3, art. 398¹⁰, art. 398¹⁴, art. 398¹⁵ § 1 zdanie pierwsze, art. 398¹⁶, art. 398¹⁷ i art. 398²¹. W postępowaniu tym mają więc zastosowanie wskazane przepisy dotyczące postępowania zażaleniowego przed sądem drugiej instancji oraz postępowania kasacyjnego. Są to przepisy regulujące termin do wniesienia zażalenia, jego wymagania formalne, tryb przedstawiania akt z zażaleniem, możliwość uchylenia zaskarżonego postanowienia przez sąd, który

je wydał, i rozpoznanie zażalenia na posiedzeniu niejawnym. Z kolei spośród przepisów regulujących postępowanie kasacyjne odpowiednie zastosowanie mają przepisy dotyczące odrzucenia skargi, która podlegała odrzuceniu przez sąd drugiej instancji, albo zwrotu skargi temu sądowi w celu usunięcia dostrzeżonych braków, składu sądu, oddalenia skargi, jeżeli nie ma ona uzasadnionych podstaw albo jeżeli zaskarżone orzeczenie mimo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu, uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie, lub innemu sądowi równorzędnemu, wydania orzeczenia reformatoryjnego i wreszcie przedstawienia zagadnienia prawnego powstałego przy rozpoznawaniu skargi do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego. Poza tym, z racji odesłania do art. 398²¹ k.p.c., w postępowaniu zażaleniowym przed Sądem Najwyższym – w zakresie nieuregulowanym w przepisach wymienionych w art. 394¹ § 3 k.p.c. – stosuje się odpowiednio przepisy o apelacji. Katalog przepisów, do których odsyła w art. 394¹ § 3 k.p.c., trzeba uznać za zamknięty.

Nakazując odpowiednie stosowanie wskazanych przepisów o postępowaniu kasacyjnym, ustawodawca wyraźnie ograniczył zakres stosowania art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. jedynie do zdania pierwszego. Dyrektywy wykładni językowej prowadzą zatem do wniosku, że w postępowaniu zażaleniowym przed Sądem Najwyższym nie ma zastosowania ani zdanie drugie art. 398¹⁵ § 1, ani § 2, zgodnie z którym w razie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, sąd rozpoznaje ją w innym składzie.

Ze względu na odesłanie w art. 394¹ § 3 do art. 398²¹ k.p.c., rozważenia wymaga kwestia odpowiedniego stosowania w postępowaniu przed Sądem Najwyższym toczącym się na skutek zażalenia art. 386 § 5 k.p.c. Regulacja zawarta w tym przepisie nie stanowi w procedurze cywilnej *novum*. Nakaz zmiany składu sądu w razie uchylenia wyroku przez sąd wyższej instancji i przekazania sprawy sądowi niższej instancji do ponownego rozpoznania obowiązywał w kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r., z tym że pierwotnie dotyczył tylko sytuacji, w której uchylenie wyroku nastąpiło w wyniku uwzględnienia skargi kasacyjnej (art. 437 według tekstu jednolitego z 1932 r., Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934). Po wyeliminowaniu ustawą z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów

postępowania w sprawach cywilnych (Dz. Nr 38, poz. 349) systemu apelacyjno – kasacyjnego i wprowadzeniu systemu rewizyjnego nie było podobnej regulacji. Wprowadzono ją dopiero ustawą z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 18, poz. 75). Zgodnie z art. 384 k.p.c. z 1930 r. w brzmieniu obowiązującym od dnia 20 kwietnia 1958 r., sąd rewizyjny w razie uwzględnienia rewizji uchylał zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazywał sprawę do ponownego rozpoznania w innym składzie właściwemu sądowi pierwszej instancji lub innemu sądowi równorzędnemu.

Do kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. obowiązek zmiany składu po uchyleniu przez sąd rewizyjny wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania został wprowadzony w art. 388 § 1 ustawą z dnia 18 kwietnia 1985 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 20, poz. 86). Obowiązek ten został utrzymany również po ponownym wprowadzeniu z dniem 1 lipca 1996 r. systemu apelacyjno – kasacyjnego (art. 1 pkt 44 ustawy z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 43, poz. 189 ze zm.) i to zarówno w postępowaniu apelacyjnym (art. 386 § 5 k.p.c.), jak i kasacyjnym (art. 393¹³ § 2, a następnie 398¹⁵ § 2 k.p.c.).

W orzecznictwie oraz w doktrynie podkreśla się, że zmiana składu sądu w razie uchylenia wyroku przez sąd wyższej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania ma na celu zapewnienie jak najdalej idącej bezstronności składu orzekającego i poszanowanie niezawisłości sędziowskiej. Pozwala na wyeliminowanie sytuacji, w której sędzia przy powtórnym rozpoznaniu sprawy byłby z mocy art. 386 § 6 k.p.c. skrzepowany oceną prawną i wskazaniem co do dalszego postępowania zawartymi w uzasadnieniu orzeczenia sądu drugiej instancji i zmuszony do podjęcia rozstrzygnięcia wbrew przekonaniu, któremu dał wyraz, wydając uchylone orzeczenie. Chodzi zatem o zapewnienie pełnego zaufania stron do sądów oraz ich orzeczeń, co leży w interesie praworządności.

Ze względu na regulację zawartą w art. 397 § 2 k.p.c., zgodnie z którą do postępowania toczącego się na skutek zażalenia stosuje się odpowiednio przepisy

o postępowaniu apelacyjnym, w doktrynie i w orzecznictwie zrodziły się poważne wątpliwości co do tego, czy art. 388 § 1 k.p.c., a następnie będący jego odpowiednikiem art. 386 § 5 k.p.c. ma zastosowanie w postępowaniu zażaleniowym.

W uchwale z dnia 25 sierpnia 1989 r., III CZP 72/89 (nie publ.) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że art. 388 § 1 k.p.c. w części dotyczącej składu sądu ma odpowiednie zastosowanie w postępowaniu zażaleniowym. Podobne stanowisko zajął w postanowieniach z dnia 11 września 2002 r., V CZ 95/02 (nie publ.), z dnia 28 stycznia 2004 r., IV CK 155/03 (nie publ.) i z dnia 18 lutego 2005 r., V CK 474/04 (nie publ.), natomiast w postanowieniu z dnia 12 lutego 1987 r., II CZ 13/87 (nie publ.) przyjął, że nakaz rozpoznania sprawy w innym składzie obowiązuje w postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia tylko wtedy, gdy przedmiotem uchylenia jest postanowienie kończące postępowanie w sprawie. Odmienne stanowisko Sąd Najwyższy zajął w uchwale z dnia 15 stycznia 1992 r., III CZP 144/91 (OSNCP 1992, nr 7-8, poz. 131), stwierdzając, że zmiana składu przewidziana w art. 388 § 1 k.p.c. nie ma zastosowania w postępowaniu zażaleniowym.

Pogłębionej analizy tego zagadnienia Sąd Najwyższy dokonał w uchwale z dnia 23 sierpnia 2006 r., III CZP 56/06 (OSNC 2007, nr 3, poz. 43), w której przyjął, że art. 386 § 5 k.p.c. nie ma zastosowania w postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia. W uzasadnieniu wskazał na różnice między postępowaniem apelacyjnym a postępowaniem wywołanym wniesieniem zażalenia, które obejmuje jedynie kwestie formalne, dotyczące toku procesu, często incydentalne i marginesowe. Odwołał się również do dyrektyw systemowych i funkcjonalnych, za pomocą których wywiódł, że instytucja wyłączenia sędziego z orzekania w sprawie – po uchyleniu orzeczenia i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania – dotyczy tylko wyroku i postanowienia co do istoty sprawy oraz że instytucja ta jest nie tylko obca postępowaniu toczącemu się na skutek zażalenia, ale – przeniesiona do tego postępowania – mogłaby spowodować wiele nieobliczalnych problemów procesowych i ustrojowo – organizacyjnych. Celem tej instytucji jest bowiem zmiana składu sądu tylko wtedy, gdy przedmiotem uchylenia było orzeczenie, w którym sąd wypowiada się co do istoty sprawy, rozstrzyga konkretny spór

i zajmuje stanowisko jurysdykcyjne zarówno w przedmiocie przedstawionych przez strony pod osąd faktów, jak i doboru oraz wykładni prawa mającego zastosowanie w sprawie. Stanowisko zajęte w powołanej uchwale uzyskało aprobatę w doktrynie i podziela je także skład orzekający w niniejszej sprawie.

Okoliczność, że ukształtowało się ono przed wprowadzeniem ustawą nowelizującą z dnia 16 września 2011 r. (Dz.U. Nr 233, poz. 1381) przepisu art. 394¹ § 1¹ k.p.c., zgodnie z którym zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje także w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, nie stanowi argumentu na rzecz odmiennego rozstrzygnięcia kwestii składu sądu drugiej instancji w razie uwzględnienia przez Sąd Najwyższy zażalenia przewidzianego w tym przepisie.

O składzie sądu, jak podkreśla się w orzecznictwie, decyduje nie rodzaj wydawanego orzeczenia, lecz przedmiot rozpoznania (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1973 r., III CZP 67/73, OSNCP 1974, nr 7-8, poz. 126, i z dnia 5 lutego 2004 r., III CZP 113/03, OSNC 2005, nr 5, poz. 75). Zgodnie natomiast z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, kontrola dokonywana na skutek zażalenia przewidzianego w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. ma charakter formalny, skupiający się na przesłankach uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji, bez wkraczania w kompetencje sądu *in merito*. W postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia na orzeczenie o uchyleniu wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. Sąd Najwyższy poddaje kontroli prawidłowość stwierdzenia nieważności postępowania przez sąd drugiej instancji, a jeżeli przyczyną orzeczenia kasatoryjnego były przesłanki określone w art. 386 § 4 k.p.c. – bada, czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował wskazane w tym przepisie przyczyny uzasadniające uchylenie orzeczenia sądu pierwszej instancji i czy jego merytoryczne stanowisko uzasadniało taką ocenę postępowania sądu pierwszej instancji. Innymi słowy, bada czy rzeczywiście sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy albo czy rzeczywiście wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Dokonywana kontrola ma charakter czysto procesowy, gdyż Sąd Najwyższy nie może wkraczać w merytoryczne kompetencje sądu drugiej instancji rozpoznającego apelację (zob. postanowienia Sądu

Najwyższego z dnia 25 października 2012 r., I CZ 136/12, nie publ., z dnia 25 października 2012 r., I CZ 139/12, nie publ., z dnia 25 października 2012 r., I CZ 143/12, nie publ., z dnia 7 listopada 2012 r., IV CZ 147/12, nie publ., z dnia 9 listopada 2012 r., IV CZ 156/12, nie publ., z dnia 28 listopada 2012 r., III CZ 77/12, nie publ., z dnia 15 lutego 2013 r., I CZ 5/13, nie publ., z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CZ 21/13, nie publ., z dnia 23 maja 2013 r., IV CZ 50/13, nie publ., z dnia 21 listopada 2013 r., III CZ 51/13, nie publ., z dnia 6 marca 2014 r., V CZ 13/14, nie publ. I z dnia 6 czerwca 2014 r., IV CZ 27/14, nie publ.).

Ze względu na tak ujęty zakres kognicji orzeczenie Sądu Najwyższego uwzględniające zażalenie przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. ma wyłącznie walor procesowy, nie zawiera żadnego rozstrzygnięcia co do istoty spornego stosunku prawnego, a jedynie przesądza o bycie zaskarżonego wyroku, który przestaje istnieć w sensie prawnym. Powstaje taka sytuacja, jakby zaskarżone orzeczenie sądu drugiej instancji w ogóle nie zostało wydane. Uchylenie orzeczenia sądu drugiej instancji sprawia, że sąd ten musi ponownie realizować swoje kompetencje w związku z koniecznością rozpoznania apelacji od orzeczenia sądu pierwszej instancji. Ze względu na zakres kognicji Sądu Najwyższego nie zachodzi jednak w tym wypadku ryzyko naruszenia bezstronności składu orzekającego.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. rozstrzygnął przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale.